

PROF. JUOZO MEŠKAUSKO GYVENIMO KELIAS

Parengė Audronė V. Škiudaitė

Pristatydama prof. dr. Juozo Meškausko straipsnį „Prelato Mykolo Krupavičiaus jaunystė“, noriu tarti keletą žodžių apie patį straipsnio autorių.

Juozas Meškauskas gimė 1904 m. Vajėšių kaime, Anykščių valsčiuje, Ukmergės apskrityje. Taigi jau senokai atšventė 100-mečio jubiliejų ir vis dar yra aktyvus ir fiziškai, ir kūrybiškai. Prieš keletą metų „Draugo“ dienraštyje buvo spausdinamas jo traktatas apie Alzheimerio (Alcheimerio) ligą, o štai šiemet pasirodė studija apie profesoriaus amžininką ir idėjos brolių prel. Mykolą Krupavičių. Toks ilgas darbingas amžius – tikra Dievo dovana.

Prieš keletą metų lankydamą profesorių jo gražiojoje gyvenvietėje ant Mičigano ežero kranto – Beverly Šores miestelyje, Indianos valstijoje, praleidau įdomų ir malonų pusdienį profesoriaus namuose. Jis gyveno nuostabios gamtos apsuptyje – pakrantėje, panašioje į Lietuvos Nidą, – dukters, gabios skulptorės Marijos Meškauskaitės, ir nuoširdžių kaimynų lietuvių globojamas. Kalbėjome apie gyvenimą, idealus ir Lietuvą. Profesoriumi tai buvo baisios tragedijos metai – ką tik Mičigano ežeras buvo pasiglemžęs du jo vaikaičius ir giminaitį iš Lietuvos. Neseniai buvo mirusi jo gyvenimo draugė – žmona Janina Petrauskaitė-Meškauskienė.

Su profesoriumi jau anksčiau buvo tekę susitikti Lietuvoje, leidžiant krikščionių demokratų savaitraštį „Apžvalga“ ir žurnalą „Tėvynės sargas“. Jis buvo mūsų autorius, prenumeratorius, aukotojas. Pats buvo aktyvus Krikščionių demokratų sąjungos išėivijoje narys. Atvykęs į Lietuvą jis aplankė redakciją ir aš parengiau pasikalbėjimą su juo apie gyvenimą ir mokslinę veiklą. Vėliau ne kartą teko susitikti su profesoriumi gerų jo kaimynų Natalijos ir garsaus išėivijos solisto Jono Vaznelių namuose, taip pat Čikagos lietuvių renginiuose. Profesoriumi maloniai prisiminė ir į Lietuvą gyvenimo saulėlydyje sugrįžęs jo bičiulis ekonomistas Jonas Sakas.

Apie šaunaus triumvirato – Juozo Meškausko, Jono Sako ir kun. Vytauto Bagdanavičiaus – dvasinį bendravimą dažnai užsimena Krikščionių demokratų sąjungos generalinis sekretorius Pranas Povilaitis, kuris daugel metų lankydavosi Meškauskų namuose. Tai būdavę trijų mąstytojų idealistų pokalbiai. Deja, iš to triumvirato profesorius belikęs vienas.

Juozas Meškauskas buvo veiklus ateitininkas; už tai prieškariu tautininkų valdžia jį net buvo įkalinusi Varnių koncentracijos stovykloje. Priešinosi ir sovietinei, ir vokiečių okupacijai, sėdėjo net kalėjime. Rūpinosi katalikiškos minties gydytojų telkimu. Buvo studentų ateitininkų sąjungos pirmininkas, įkūrė „Gajos“ studentų medikų ateitininkų organizaciją, kuri JAV dar vis egzistuoja, buvo vienas jos pirmininkų. Kaip pasakojo Čikagoje gyvenusi gen. K. Musteikio našlė, jau a.a. Gražina Musteikienė, Vokietijoje Meškauskai globoję jų šeimą, kai vokiečiai generolą Kazį Musteikį buvo išmetę su šeima iš pabėgėlių stovyklos. Naktimis Musteikiai ateidavę nakvoti į pabėgėlių ligoninės netoli Miuncheno vidaus ligų skyriaus vedėjo dr. Meškausko kabinetą. 1949 m. išvykęs į Ameriką dr. Meškauskas ėmėsi privačios gydytojo praktikos. Be to, parašė didžiulį veikalą „Lietuvos medicinos istorija“, buvo aktyvus visuomenininkas, mėgstamas paskaitininkas, Katalikų federacijos, Pasaulio katalikų bendrijos, ateitininkų veikėjas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys. Dirbo politinėse organizacijose – Amerikos lietuvių taryboje, Vyriausiajame Lietuvos išlaisvinimo komitete, Lietuvių krikščionių demokratų sąjungoje. Ir, kaip sakė Lietuvių krikščionių demokratų sąjungos išėivijoje generalinis sekretorius Pranas Povilaitis, visur paliko savo pėdsakus.

Daug žadanti pradžia tėvynėje. Juozo Meškausko tėvai buvo ūkininkai, valdę 40 ha žemės. Šeimoje augo 3 broliai ir 3 seserys. Juozas buvo vyriausias. Dvi seserys su šeimomis ir vienas brolis buvo ištremti į Sibirą. Kitas brolis įspėtas spėjo su šeima pasitraukti iš namų. Tėviškė buvo labai gražioje vietoje, netoli Rubikių ežero.

Pradžios mokslą Juozukas pradėjo caro laikais Debeikių miestelyje. Tėvas samdė ir mokytoją į namus; jis mokė lenkiškai, bet mokėjo ir lietuviškai. Matyt, neblogai jis Juozą parengė, nes Utenoje atsikūrus 6 klasių gimnazijai jis buvo priimtas į antrą klasę. Vėliau Juozas persikėlė į Anykščius, kur baigė 4 klasių progimnaziją ir įstojo į Ukmergės gimnaziją. Ją baigęs, 1927 m. pradėjo studijuoti Vytauto Didžiojo universitete, Medicinos fakultete. Mokėsi labai uoliai. Gimnazijoje buvęs aktyvus ateitininkų

organizacijos narys, veikęs slapta, universitete galėjo jau laisvai dalyvauti ateitininkų veikloje. Tautininkų valdžia ateitininkų organizacijas gimnazijose buvo uždraudusi, o universitete studentai naudojosi autonomija. Kartu su kitais ateitininkais Medicinos fakultete Juozas suorganizavo ateitininkų korporaciją, įsteigė studentų medikų „Gajos“ korporaciją. Ji augo greitai, buvo veikli, Juozas Meškauskas buvo trečiasis jos pirmininkas. Trečiame kurse jis buvo išrinktas viso universiteto Studentų ateitininkų sąjungos pirmininku. Sąjungą sudarė 9 ateitininkų korporacijos. Studentai padėdavo veikti gimnazijų ateitininkams, važiuodavo į slaptus susirinkimus ir juose skaitydavo pranešimus. 1929 m. per Kalėdų atostogas Kaune policija suėmė J. Meškauską, Ateitininkų sąjungos generalinį sekretorių Joną Štaupą, vėliau dr. Petrą Karvelį, ateitininkų ideologą, buvusį finansų ministrą ir išvežė į Varnių koncentracijos stovyklą. Vėliau čia atvežtas ir studentas Adolfas Damušis. Varniuose jie gyveno barakuose, aptvertuose tvora, saugomuose sargybos. Gretimose patalpose buvo uždaryti ir 6 komunistai.

Studentų korporacijų pirmininkai, dekanas, rektorius kreipėsi į švietimo ministrą K. Šakenį prašydami juos paleisti iš koncentracijos stovyklos. J. Meškauskas iš stovyklos grįžo po 44 parų, nors buvo ištremtas pusei metų.

Grįžęs iš Varnių išlaikė egzaminų skolas, nes stovykloje sėdėjo kaip tik sesijos metu. Toliau ėjo Ateitininkų sąjungos pirmininko pareigas, bet buvo atsargesnis, nes suprato, kad ir tarp savųjų pasitaiko šnipų.

Mokslus baigė 1933 m. Pasak profesoriaus, to meto gydytojai buvo materialistai. Kai buvo steigama „Gajos“ korporacija, Medicinos fakultete nebuvo nė vieno profesoriaus praktikuojančio kataliko. O pagal universiteto statutą korporacijos globėjas turėjo būti profesorius. Ateitininkai kreipėsi į odos ir veneros ligų docento Broniaus Sidaravičiaus žmoną ateitininkę, kad ji prikalbėtų vyrą būti „Gajos“ globėju. Jis sutiko.

Juozas Meškauskas norėjo toliau tęsti studijas. Du kartus fakultete buvo vakuojanti jaunesniojo asistento vieta, bet jis (kaip katalikas) nebuvo priimtas. Vis dėlto nenustojo vilties. Pagaliau prie vidaus ligų klinikos atsirado laisvas felčerio etatas, kuris priklausė ne nuo fakulteto, o nuo ligoninės direktoriaus. J. Meškauskas kreipėsi į direktorių prof. Banevičių ir buvo priimtas felčerių į vidaus ligų kliniką. Felčeriui leista vadovauti palatai, kur buvo 12 ligonių, nors tokią teisę turėdavo tik asistentas. Juozas pradėjo rengtis doktoratui. Prof. Banevičius tyrė inkstų problemas, Juo-

zas irgi norėjo rinktis profesoriaus tiriamąją kryptį, atlikti eksperimentinį darbą iš inkstų patologijos, bet jam nebuvo leista laikyti eksperimentinių triušių. Tad pasirinko klinikinę temą „Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos žaizdos ankstyva diagnozė ir gydymo klausimai“. Darbą parašė.

„Fakultetas sužinojo, – pasakoja profesorius, – kad baigiau mokslo darbą ir valdžiai pasidarė nepatogu, kad doktoratą gins felčeris. Tad pakėlė jaunesniuoją asistentu. Buvau pirmas ir vienintelis jaunesnysis asistentas Vytauto Didžiojo universitete, parašęs doktoratą, visi kiti tai padarydavo būdami vyresnieji asistentai. Medicinos fakultete prof. Vl. Lašas, Teismo medicinos katedros vedėjas prof. K. Oželis, anatomijos katedros prof. J. Žilinskas, odontologijos profesorius P. Stančius, – visi jie parašė doktorato darbus būdami docentai. Mano daktaro disertacijos gynimui buvo išleista 200 egz.“¹

1938 m. apgynęs disertaciją buvo išsiųstas į užsienį 6 mėn. pasitobulinti Berlyno, Vienos, Miuncheno universitetų klinikose. Grįžęs toliau dirbo universitete.

„Turiu pasakyti, – pasakoja profesorius, – kad mes, Lietuvos daktarai, teoriškai buvom pasirengę labai stipriai. Visiškai nesijaučiau silpnas. Mes teoriškai parengdavom stipresnius gydytojus negu Vokietija dėl to, kad turėdavome daug glaudesnę kontaktą su profesūra. Mūsų profesoriai skaitydavo paskaitas 40–50 studentų, o Berlyne, Vienoje, Miunchene auditorijoje sėdėdavo 200 ir daugiau studentų“².

1939 m. J. Meškauskas buvo išrinktas privatdocentu ir pasirinko gastroenterologijos kursą, kurio iki tol fakultete nebuvo. Lietuvoje jis buvo šios srities pradininkas. Nors kursas studentams nebuvo privalomas, bet jo auditorija visada būdavo pilna.

1940 m. prasidėjus okupacijai jis buvo pakeltas docentu. Dėl aukštesnių laipsnių balsuodavo fakulteto profesoriai. Viename tarybos posėdyje 3 dėstytojai turėjo būti pakelti į ekstraordinarius profesorius. Posėdyje dalyvavo prof. Vl. Kuzma. Jis, nors ir buvo kairysis, pasiūlė į ekstraordinarius profesorius pakelti doc. J. Meškauską. Kiti profesoriai sumišo, prašė nekomplikuoti reikalo. „Aš nekomplikuojau. Pakėlėm asmenis, kurie turi mažiau mokslinių darbų negu Meškauskas, todėl siūlau jį pakelti taip

¹ Norėjau būti geras gydytojas. Beveik šimto metų Juozo Meškausko išbandymų kelias. Kalbėjosi Audronė V. Škiudaitė, *Varpas*, 2005, Nr. 38, p. 166.

² *Ibid.*

pat"³. Balsavimas buvo slaptas. Profesoriais išrinkti trys, kaip nurodyta, ir ketvirtas – J. Meškauskas.

Bolševikmečiu profesorius J. Meškauskas kartu su A. Damušiu, J. Ambrazevičium, Z. Ivinskiu, Pr. Padalskiu, kuris atvažiuodavo iš Vilniaus, priklausė slaptam sukilimo komitetui. Pasitarimai vykdavo gydytojo J. Meškausko kabinete (Savanorių pr. 75), kur lankydavosi daug žmonių, tad buvo mažiau įtarimo. Ir Laikinoji vyriausybė dar sovietinės okupacijos metu buvo numatyta J. Meškausko kabinete.

Kai Birželio sukilimo dalyviai sudarė Laikinąją vyriausybę, buvo perorganizuotas universitetas. J. Meškauskas paskirtas VD Universiteto Medicinos fakulteto dekanu ir juo išbuvo visą vokiečiųmetį. Generalinis švietimo tarėjas dr. Pranas Germantas rūpinosi ir Vilniaus universiteto kūrimu. J. Meškauskas kandidatais į Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto profesūrą pasiūlė dr. Petrą Kazlą dekanu, dr. Joną Stankaitį – adjunktą moterų ligų katedrai, dr. Stasį Kudirką – chirurgijos katedrai. Siūlymui pritarta. „Tuo metu ateitininko nuomonė jau buvo toleruojama“, – sako profesorius.

Ne viskas ėjosi sklandžiai, bet J. Meškauskas pažintį su dr. Pranu Germantu prisimena palankiai: „VDU Medicinos fakultetas buvo kairiųjų rankose. Vokiečiai spaudė, kad studentai būtų pasiūsti į darbo batalioną. Gestapininkas lietuvis Majeris pasikvietė dekanus, rektorių ir generalinį švietimo tarėją į gestapo posėdį, kad įtikintų mus išrašyti studentus iš universiteto ir leisti juos įtraukti į darbo grupes. Visi dekanai buvome prieš. Aš kalbėjau paskutinis – irgi prieš. Man pasisakius Majeris stvėrė ginklą: tarėjas eis namo, o visi profesoriai areštuojami. Po kelių minučių prie manęs priėjo tarėjas ir paklausė: „Kuo galiu padėti?“ Paprašiau, kad praneštų žmonai, kas įvyko, nes nebepareisiu namo. Mus susodino į dengtą sunkvežimį ir nuvežė į sunkiųjų darbų kalėjimą Mickevičiaus gatvėje, šalia Medicinos fakulteto. Išsėdėjau savaitę kartu su prof. Zubkum, Ivinskiu ir prof. Kairiu. Buvo studentų atostogos. Sujudo studentai. Gal gestapas pabūgo, bet po savaitės mus vėl nuvežė į gestapą. Čia po viršininko prakalbos, kad mes turim įsijungti į karą ir nugalėt komunizmą, visus paleido“⁴.

Kai profesūra buvo išvežta į kalėjimą, VD universitetas uždarytas. Paleisti į laisvę jie darbą tęsė, veikė ir VDU Medicinos fakultetas, nes dekanas

³ *Ibid.*, p. 167.

⁴ *Ibid.*, p. 168.

J. Meškauskas nekreipė dėmesio į vokiečių draudimus. „Dėjau į studentų knygutes dekaną parašus, – pasakoja profesorius. – Paprašiau, kad visi profesoriai skaitytų paskaitas ir taip pat dėtų parašus. – Visame universitete veikė tik Medicinos fakultetas. Mano studentai neprarado nė vienos valandos. Tarp studentų buvo dr. Kazys Ambrozaitis, dr. Kazys Šaulys ir kt., kurie vėliau pateko į Vokietiją. Jie tęsė studijas. Man grėsė areštas. Vokiečiai žinojo, bet gal nenorėjo triukšmo, o gal respektavo, nes gydytojų nebuvo daugelyje vietovių, mat buvo sunaikinti visi gydytojai žydai.

Kad Medicinos fakultetas veikė, matyt, generaliniam tarėjui dr. P. Germantui patiko, nes vieną sykį sargas man pranešė, kad jis mane norįs pamatyti. Nuėjau. Tarėjas savo interesantus priimdavo Valstybės teatro rūmuose – II aukšte buvo toks neoficialus kambariukas. Sako, aš noriu tave paskirti VDU rektoriumi. J. Gravrogkas, tuometinis rektorius, jam, matyt, nepatiko, nes jis buvo neaktyvus. Bet aš atsisakiau motyvuodamas tuo, kad kaip dekanas galiu daugiau padaryti⁵.

Priartėjus rusų kariuomenei prie Kauno, žmonės ėmė trauktis į Vakarų. Vokiečių generalinis komisaras išduodavo leidimus pereiti sieną. Pareiškimą padavė ir J. Meškauskas, bet leidimo negavo.

Išvažiavo kitaip. Atbėgo į kliniką sargas ir pasakė, kad vokiečių pulkininkas jį kviečias ateiti į fakultetą, nes norįs evakuoti turtą. Dekanas nuėjęs pasakė, kad neturįs dėžių. „Atsiųsiu dėžes, sunkvežimius, darbininkus, – sako vokiečių. – Būk 3 val.“ O tuo metu buvo 11 val. „Likom aš, sargas, farmacijos dėstytojas, atsirado dar dr. Rateliūkštis, praktikuojantis gydytojas. Paprašiau visus čia esančius padėti suslėpti brangius aparatus, ypač binokuliarinius mikroskopus, kad vokiečiai nerastų ir nepaimtų. Skubiai nešėm mikroskopus iš histologijos, fiziologijos laboratorijų, kitą aparatūrą, slėpėm Anatomijos instituto lavonų dėžėse, kuriose Teismo medicinos salėje dvi savaites gulėjo lavonai. Įsivaizduokit, koks buvo kvapas. Tikėjomės, kad vokiečiai neįeis čia nosies. Suslėpėm viską, ką galėjom. Aš dar spėjau pereiti namo. 3 val. sunkvežimiu atvažiavo vokiečių kareiviai su dėžėmis. Krovė aparatus, instrumentus, mikroskopus. Kai pradėjo rinkti, pamačiau, kas jiems yra svarbu – aparatai, kurie turėjo platinos, vario ir kt. Jiems reikėjo tik brangaus metalo. Norėjau žinoti, kur tas turtas bus padėtas. Jeigu vėliau atsiras galimybė atsiimti, nežinosiu, kur kreiptis ir kur ieškoti. Jie sakė, kad veža į Trakėnus (Prūsijoje) paslėpti nuo bolševikų. Prašiau, kad

⁵ *Ibid.*

leistų krovinių lydėti. Pulkininkas sutiko. Dar paprašėm, kad kartu galėtų važiuoti mano asistentas dr. Jonas Adomavičius [vėliau Čikagoje tapęs garsiu mecenatu], jo brolis ir dr. Kyras. Mes su tuo kroviniu ir išvažiuom į geležinkelio stotį, čia sukrovė į vagonus. Traukinys pravažiavo Trakėnus. Klausiu, kodėl nesustoja. Girdi, nėra bėgių, negali sustoti. Nesustojom iki pat Dancigo. Ten aparatus iškrovė į sandėlius, ir mūsų misija buvo baigta. Eidami aikšte per radiją išgirdom pranešimą, kad Kaunas jau užimtas rusų. Vadinasi, kelio atgal nebėr. Mano šeima liko Lietuvoje, bet aš žmonai buvau suradęs vežimą su pora arklių, viskas buvo sukrauta ir žmona su vaikais buvo išvažiavusi pas draugę į Suvalkiją⁶, – prisimena J. Meškauskas.

Berlyne prof. J. Meškauskas kreipėsi į Sveikatos ministeriją ir gavo vietą netoli Miuncheno, kur buvo baigiama statyti ligoninė, ten reikėjo vidaus ligų gydytojo. Toje vietovėje buvo įkurta ir išeivių, t. y. „išvietintųjų asmenų“ (Displaced Persons – DP) ligoninė. Jis paskirtas tos ligoninės vidaus ligų skyriaus direktoriumi ir čia išbuvo iki išvyko į JAV 1949 m. Su žmona ir vaikais susitiko Vienoje.

Nerealizuotos mokslininko galimybės. Prof. J. Meškauskas buvo linkęs į mokslinį darbą. Į Vakarų atvyko jau kaip prityręs praktikas ir išsilavinęs teoretikas – buvo išspausdinęs keletą straipsnių „Medicinos“ žurnale, vokiškai parašęs ir išleidęs 120 p. publikaciją apie elektrokardiografiją. JAV rašė straipsnius „Medicinos“ žurnalui. Vis dėlto išeivijoje dirbti mokslinio darbo neturėjo galimybių. Dėl to profesorius labai apgailestauja, nes dar Kaune, būdamas privatdocentu, jis jau buvo parengęs paskaitą „Motoriniai virškinimo trakto sutrikimai“. Ši tema Amerikoje pradėta tirti tik beveik po 30 metų.

Pabėgėliams reikėjo užsidirbti duoną, tad pirmiausia reikėjo atlikti praktiką, pradėti iš naujo mokytis, laikyti egzaminus, nors pats Kaune jau dėtė kitiems ir kitus egzaminavo. Su šeima atvykęs į Čikagą vienus metus praleido stažuodamas, vienus metus – rezidentūroje, Ohajo valstijoje gavo vidaus ligų skyriaus vedėjo darbą. Čikagoje išlaikė egzaminus ir įgijo teisę dirbti Ohajo ir Ilinojaus valstijose. Čia su kitais trimis gydytojais sudarė grupę, pasistatė kliniką 71-ojoje gatvėje ir pradėjo praktikuoti. Domėjosi medicinos problemomis, rašė į lietuvių medikų leidžiamą „Medicinos“ žurnalą, skaitė paskaitas, dalyvavo Lietuvių katalikų mokslo aka-

⁶ *Ibid.*, p. 169.

demijos veikloje. LKMA devintame ir vienuoliktame suvažiavime skaitė pranešimus*.

Atskirai reikėtų aptarti „Lietuvos medicinos istorijos“ rašymą. J. Meškauskas sako, kad parašyti šį darbą jį vertė lietuviškas išdidumas, mat okupuotoje Lietuvoje prof. Vladas Lašas, puikus specialistas, buvęs fakulteto dekanas, pastatydinęs Ausų, nosies, gerklės kliniką, Medicinos fakulteto rūmus ir klinikas, bolševikų, matyt, buvo taip palaužtas, kad savo knygelėje „Aukštųjų mokyklų išsivystymas Lietuvoje“, kalbėdamas apie Medicinos fakultetą, net nepaminėjo į Vakarus pasitraukusių profesorių, tarsi tie žmonės net ir gimę nebuvo. Profesoriaus J. Meškausko orumą įžeidė ši klastotė. „Taip buvo suklastota istorija. Todėl man kilo mintis parašyti tikrąją istoriją“, – sako jis.

Darbą pradėjo 1970 m. Rašyti buvo labai sunku, nes nebuvo medžiagos. Rašė į Kauną, į buvusį universitetą, prašydamas medžiagos, bet jokio atsakymo negavo. Tada iš privačių bibliotekų surinko visus „Medicinos“ žurnalo numerius, iš jų sulasiojo daug faktų, ėmė susirašinėti su gydytojais, naudojosi savo ir kitų profesorių atsiminimais. Knygai atiduota 15 metų. Ji išleista 1987 m.

Hitlerinė, o ypač sovietinė okupacijos padarė daug žalos Lietuvos mokslui. Lietuva neteko daugelio potencialių mokslininkų, tarp jų – ir prof. Juozo Meškausko talento.

Vertinant prof. Juozo Meškausko gyvenimo kelią, būtina pasakyti, kad visus išbandymus jis garbingai išlaikė ir kada tik galėjo neatidėliodamas ėmėsi visų jam įmanomų darbų savo brangiosios tėvynės labui.

* Plg. Aldona Vasiliauskienė, *Lietuvių katalikų mokslo akademija*, Vilnius, 1992, p. 104.